

V. A. GORDLEVSKI "Seçilmiş Eserler" Moskova, 1961.

"Selected Works"

Çevirenler: Mayramgül DIYKANBAYEVA*

Albina KIRAN**

Özet

Bu makale V. A. Gordlevski'nin "İzbrannıe Soçineniya" (Seçilmiş Eserler) adlı kitabından çevrilmiştir. Eser 1961 yılında Moskova'da basılmıştır. Yazar, 1910 yılında İstanbul'a gelmiş ve meddah Aşki Efendi hikâyelerini dinleme, kaydetme fırsatı bulmuştur. V. A. Gordlevski bu yazısında meddahlardan ve onların repertuarlarından bahsetmiştir.

Anahtar Kelimeler: Meddahlık geleneği, Meddah Aşki Efendi

Abstrakt

This article was translated from his book named "Selected Works" of V.A.Gordlevski. Work has been published in Moscow in 1961. The writer came to İstanbul in 1910 and had the opportunity to listening and saving in the stories of Meddah Aşki Efendi. V.A.Gordlevski has mentroned on Meddah sand their repertoire in the article.

Key Words: Public story telling tradition, Meddah Aşki Efendi

Dünden Bugüne Türk Meddahları¹

(Meddah Aşki Efendi'nin Hikâyeleri)

Her zaman olduğu gibi yaz işlerimi İstanbul'da (1910 senesi) yürütmeye devam ediyordum. Bir ramazan günüydü, dışarıya taşan insanların eğlencelerinin arasından geçerek akşam evime dönüyordum. Sirkeci'deki durağa yaklaştığımda, bir köşede iki katlı bir kahvehaneden gelen doğu musikisini andıran orkestranın farklı müziğini duydum. Kahvehanenin kapısında bir kişi duruyordu, zaman

*Yrd. Doç. Dr., Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü, Elmek: mayramgul@hotmail.com

**Öğr. Gör., Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü, Elmek: albina.kiran@atauni.edu.tr

¹ 1911 yılı, 1 Ekimde Antropoloji ve Etnografya bilimi/doğa tarihi araştırmacıları oturumunda Etnografya bölümü tarafından oluşturulan toplantıda okunmuştur.

zaman elindeki zili çalıyor, insanları içerideki meddahı dinlemek için davet ediyordu. O adamın yanında ise bilet satan biri vardı, o meddahın yardımcısıymış.²O, bana sanki, ben onun eski bir tanıştıymışım gibi mülayimce kafasını sallayıp akşam gösterisi için bilet satın almamı işaret etti. Ben dikkatli bir şekilde kahvehanenin duvarına yapıştırılmış olan afişleri³ incelemeye koyuldum, afişin üzerinde bulunan resimdeki adam daha önce değişik yerlerde gösterilerde görmüş olduğum ortaoyunda oynayan, meddahlık yapan Aşkî Efendi vardı. Birkaç kez onun repertuarlarından bazılarını kaydetmek aklıma gelmişse de, bugüne dek çeşitli engellerden dolayı bu isteğimi gerçekleştirememiştim. Her şeyden önce şunu belirtmek gerekir ki, meddah hikâyesini çok hızlı ve keskin sesle söyler. Ne kadar kulak kabartsan kabart yine de bazı yerlerde berrak olmayan eksiklikler kalır. Seans esnasında meddahın yanına gidip konuşmak hoş olmaz, bundan dolayı hikâyenin eksiklerini gidermek şansını hep kaçırmışım. Şimdi ise meddahın benim ricamı geri çevirmeyeceğini umut ederek yanına gidiyorum, çünkü yurt dışında onun profesyonelce söylediği hikâyelerini öğrenmek için meraklıların çok olduğunu bilirse, kaydettiklerim arasında anlamadığım ve çözemediğim yerleri düzeltmede yardım eder diye düşünüyorum ve düşündüklerimde yanılmamışım. Bu ramazan ayı boyunca onlarca hikâyeyi kayıt etmeyi başardım.

Merdivenlerden kahvehanenin ikinci katına çıktım. Geniş bir odanın kapıya yakın olan köşesindeki yüksekçe bir yerde Aşkî Efendi oturuyordu. Onun elinde kalın, baş tarafı bükük bir asası vardı. Meddahın boynuna sarılı bir mendil de vardı. Asa ile mendil meddahların değişmez eşyalarıdır. Aşkî Efendi bu iki eşyayı teslimiyet sembolü olarak görüyor ve eğer devlete karşı bir suç işleyecek olursa padişahın asa ile onu döveceğini o da yetmezse mendil ile boğacağını dile getiriyor. Şuan ise asa alegorik anlamını yitirmiş, meddahın seansında lüzumlu bir aksesuar haline gelmiştir. Asa eski bir çubuğun ve de kapının taklidini yapmak için vs. meddah tarafından kullanılan yardımcı bir alettir.

²Meddahın gösteri bileti 20 ila 3 kuruş/para arasındadır. Bu para içinde genelde kahve, çay ve lokum gibi ikramlar da vardır. Böylece her gösteride kahvehaneci de fayda etmiş oluyor, ayrıca seyirci çağırdığı için meddahın ekstra para da alıyordu.

³Afişler genelde baskılı, taş baskılı veya elle yazılmıştır. Afişin en üstünde genelde oturmuş bir adamın çizili ve de fotoğraf resmi mevcuttur. Metin genelde Osmanlıca ile yazılır, onunla birlikte Yunanca, Ermenice hatta Fransızca bile yazılıyor. Örnek olarak orijinal Fransızca yazılı olan afişin örneği budur: "Le comedienAsqui Efendi annonceaupublicqu'ilveutcontinuerchaquesoir ses representationsridicules en diverseslangues a troishours en turc, pendanttout le temops de Ramazan". Afişin son kısmında gramer kurallarına uygun olmayan davetiye şiiirleri de mevcuttur. "Açtım bu makamı (!) yaran ile dolsun, yaran işidin kıssamı azad-ı gam olsun!" (Burada seanslar açtım, salon dostlarla dolsun! Dostlar hikâyemi dinleyip, dertten kurtulsun!)

Meddahı dinlemeye gelen kalabalığın arasında çocuklar da vardır (kız ve erkek çocuklar). Asasını yere vuran meddah hikâyesine başlamak üzere olduğunu haberini vermiş oluyor. Arap asıllı musikişinaslar çalgı aletlerini katlamaya başlıyorlar, meddahın önünden geçerken meddaha bakarak bir şeyler fısıldıyorlar. Bu ara meddah sabırsızlanıyor ve onların sahneyi biran önce terk etmelerini istiyor, aynı zamanda insanlara musikişinaslar meddahı kıskandıklarını söyleyip sızlanıyor. Salonunda sessizlik hâkim sürüyor. Meddah asasıyla yere ikinci kez vuruyor. "Hak dostum Hak!" diyerek gösterisine başlamış oluyor. Bunun ardından her hangi bir hikâyesini söylemeye başlıyor.

Yanıldım bir çırak aldım yanıma,
Eve gelmez, külhanı dükkanda yatar.
Kovmuş olsam, oda gelmez şanıma,
Kibardır çarşafsız yorganda yatar.
Gece göze geldi, öldü nazardan,
Pişman oldu, çıktı mezardan.
Bir eşek istedi aldım pazardan,
Eşeğin sevdasından ormanda yatar.
Derdimin bülbülü âh değil,
Bizim çırak eskisi gibi değil.
Değişmiş fiil / feil
Çulu çimeni toplamış
Külhanda yatar!

Kendime bir serseri köle alarak hata ettim. Öyle biri ki, eve gelmiyor dükkanda yatıyor. Onu kovacak olursam şanıma yakışır iş yapmamış olurum. Bir havalara giriyor, çarşafsız yorganda uyuyor. Gece bana yakalanıp, nazarımdan öldü. Sonra pişman olup mezarından geri döndü. Ona bir eşek satın alıp vermeme istedi, pazardan eşek satın aldım. O ise eşeğe karşı olan sevgisinden

dolayı ormandan dönmez oldu. Üzgün / çaresiz bülbül ...⁴. Bizim köle eskisi gibi değil. O kararını değiştirmiş pılımı pırtısını toplamış, hamamın ocak kısmına yerleşmiş.

Meddah hikâyeyi söylerken hikâye ile bağlantısı olmayan ve değişik uluslardan gelen milletlerin tiplerini resmediyor. Aynı zamanda kurnaz ve fena Romen kadının ağına düşüklerini ve her şeylerinden olduklarını en sonunda ise sokağa kovulduklarını eğlenceli bir şekilde anlatıyor. Ozanı dinlemeye gelenlerin arasında Ermeniler, Yunanlar, Farslar, Tatarlar, Romenler, Yahudiler ve Türkler vardı. Onlara göre Meddah - bir sivil vatandaş olarak halkı eğlendiren bir şahıstı sadece. Meddah hikâyesine devam etti. Burada da kalıplaşmış başlangıç girişi vardı: “III. Ahmet’in döneminde⁵, veya Sultan Mustafa’nın döneminde öyle ki şehir huzur ve barış içindeydi”, İstanbul sakinleri yazın geziler yapıyor, kışın ise sıcak bir mekânda toplanıyordu. Bir zamanlar biri yaşardı (ismi rek). Meddahın da sanırım anlamadan söylediği rengarenk kelimeler veya gazelleri fark ettim. Görüldüğü gibi bu cümleler nesilden nesle aktarılan ezber kalıplar idi. Meddah okulu hikâyenin inşa edilmesinden ve sanatsal yuvarlamadan etkilenmiştir. Meddah hikâyesini insanların sayısına veya morallerine bakarak uzatabilir veya kısa kesebilir. Bazen de hikâyenin en ilginç, heyecanlı yerinde dinleyenlerin merakını daha da arttırmak için bitirirdi. Meddahın seansı genelde 2-3 saat sürebilir, bazen ise mola vermeden devam ettiği de olur.

Meddahın hikâyelerinin kaynağı – halkın nakilleridir. Bu rivayetleri meddah kendine göre ayarlayıp keyfi birleştiriyor, aynı zamanda Arapça kelimeleri de kullanıyordu. Arapçadan tercüme etmiş olduğu hikâyelerini gramer yapısından anlayabiliyoruz, (çöl). İki Arap kabilesinin savaşı hakkındaki hikâyede (“çifte avcılar yahut nisada vefa”, “iki avcı ve de kadının hikâyesi”) gibi vs. Arap isimlerini kullanıyor. Aşkî Efendi’nin repertuarı çok yönlüdür. Onun büyük boyuttaki hikâyeleri 200 civarında, küçük boyutlu hikâyeleri bundan da çoktur. Tabii ki bu sayılara dikkatle yaklaşmamız lazım. Ben ramazan boyunca Aşkî Efendi’yi dinledim. Ancak, dinlediğim bütün seanslarda, Aşkî Efendi bazen halkın da yoğun isteği üzerine bazı hikâyelerini tekrar okuyordu.

Aşağıda Aşkî Efendi’nin ünlü diyebileceğim hikâyelerinin ismini vereceğim. İlk ikisi popüler olup daha sonrakileri normaldir.

1. Edmon – bunun Fransızcadan alındığı apaçıktır.

⁴Şiir net değil.

⁵Sultan Ahmet III. Nün dönemi (1703-1730) lüks bir hayatla ün salmışlardı. Sultan Mustafa (1617-1618, 1622-1623) görüldüğü kadarıyla masalcılara ilgi duyduğunu Gibb söylüyor. (E. J. Gibb, *TheHistoryyofortyvezirs*, London 1886, pp, VII- VIII. 40 vezire adanmıştı bu kitap.

2. Jenevyova – bu hikâye Türkiye’de birkaç dilde neşredilmiştir. (Arapça, Ermenice) iki kere Almancaya çevrilmiştir. Prof. G. Yakubov ve E. Zeydel (G. JabonXarosKardasch (BruderHahn), EinorientalischesMärchen – undNovellenbuch..., - "TurkischeBibliothek", BDV, Berlin, 1960, E. Seidel, BrudderKikeiki Dresden, 1909).

3. Tahir ve Zühre

4. Ferhat ve Şirin

5. Leyla ile Mecnun

Bu üç Fars kökenli hikâye, Türkiye’de uzun zamandan beri sevilerek okunmaktadır. İlk iki hikâye milli halk repertuarı olan Karagöz oyununda gösterilmiştir. Leyla ile Mecnun’a gelince sadece Farsça değil Türk dilinde de defalarca değişik zamanlarda değişik edebiyatçılar tarafından ele alınmıştır. Burada dokunaklı bir hikâye olan doğunun Romeo ve Jülyet’inin acıklı aşk hikâyesi anlatılmıştır.

6. Helvacı güzeli. Bu ünlü hikâye İstanbul hikâyeleri toplamı olan "Billur Köşk"te yer almıştır. Hikâyenin örnekleri bir birine o kadar yakın ki, bu yakınlık akla soru işareti bırakıyor. Dr. İgnat Kunoş tarafından bilinçli olarak iki kez kopya edilmiştir.

A) varyant. Adakale dünyada. Bak: Volksmärchenaus Adakale, Leipzig, New York, 1907.

B) varyant. (İstanbul) bak: V. V. Radlov, Obraztsı Narodnoy Literaturı Turetskih plemen. SPB, T., VIII, 1899, s. 251-257.

7. Mirasyedi. Meddahların çok sevdikleri konudur. Bu konu üzerine Osmanlı etnografçısı ve İstanbul’da bir sene kitabının yazarı olan Mehmet Tevfik hikâye yazmaya niyet etmişti. Kardeşlerin babasının ölümünden sonra onlara kalan mirasın üzerine konmaları özellikle en küçük kardeşin savurgan biri haline geldiğini anlatıyor.

8. Tatar kızı

9. Sadık – yorgancı Sadık

10. Bin bir direk. Bu hikâye Tayyazade veya bin bir direk başlığı altında söylenir. Hikâyede kötü işlerle meşgul olan eşkıya topluluğunun Bizans’ta Aya Sofya Camisi’nin yanındaki sarnıçta uzun süre gizlendiklerini anlatılıyor. Bu

hikâye birkaç kez yayımlanmıştır. Birisi geçen yüzyılın yetmişli yıllarında Alman oryantalist olan M. Hartman tarafından yayımlanmıştır. Bu hikâye halk arasında da bilinir olmuş ve sahnelerde milli komedi olarak oynanmaya başlamıştır.⁶

II. Kerem ile Aslı. Aşk romanıdır. Kafkas tarafına kadar yayılmıştır. Geçen sene (1911) “düzeltilmiş” (!) olarak resimli bir şekilde “İkbal” kitaptevinde yayımlandı.

1) Yaldızcı. Burada bir usta yaşlı bir adamın saf karısını aldattığı hakkında bir hikâyedir.

2) Aptal hizmetçi. Bu hikâyeye –quiproquo- anlaşmazlıklar, kendi kafasına göre yorumlama, söylenileni algılayamama, kölenin sahibinin buyruklarını anlayamadığı için yerine getirmeme gibi durumları konu ediyor. Örneğin: sahibi hizmetçisine 40 tane tabak getirmesini söyler. Hizmetçi Yedikule’ye gidip oradan 40 debbağ getirir. (Arapça kelime olan debbağ Osmanlıcada tabak olarak okunur/söylenir)⁷.

3) Fars, şal satıcı ve kurnaz bayan/kadın. Peşine takılan şal satıcısını başından savmak isteyen zeki kadın, ona satın almış olduğu şalın içine kızmış kor koyarak geri verir.

Görüldüğü üzere Aşkî Efendi’nin değişik karakterlerdeki kahramanlar oluşturuyor ve meddah onları günlük hayatta olan olaylar ve halk folklorundan derleyerek ikisini birleştiriyor. Onun repertuarında aşk, masal konulu hikâyeleri de vardır. Ancak dinleyici kesim daha çok eğlenceli, ilginç ve komik hikâyeleri daha çok tercih ediyor. Ama meddahın ağzından çıkan hikâyede halk sanatının cazibesi ve diriliği kaybolmuştur; bu bir bakıma okuryazar ozanların bazen hikâyelerine moral ve komiklik vermek için yaptıkları eğilimlere gitmelerinden olsa gerek. Örneğin Aşkî Efendi Romen karakterlerini anlatırken, aniden bir atlayış yaparak bir gün kendisi evde yokken, karısına ucuz paraya mutfak gereçlerini kandırarak satan bir Romeni anlatıyor, eve yabancı kimselerin sokulmamasını tembihliyor.

Genel olarak meddahın söylediği hikâyelere halk hikâyesi diyebiliriz. Onu birkaç akşam dinledikten sonra, hatasız bir şekilde onun karakterlerini ne gibi

⁶1911 yılında Kel Hasan’ın komik topluluğu tarafından bu oyun oynanmıştır.

⁷M. Hilmi’nin “Komik Hikayeleri” adı altında Osmanlıca olarak yayımlanmıştır. (M. Hilmi, *Gülünçlü* (sic) *Efsaneler*, İstanbul, H. 1319 , I. bölüm, No: 51, s. 78-80. Ayrıca bakınız: G. Jacob, *Vortrage Türkische Meddah’s*, Berlin, 1904, s. 63-66.

özelliklere bölerek anlattığını tahmin edebiliriz. Her şeyden önce o seyircileri hikâyenin kahramanıyla tanıştırıyor. Bu muhteşem şahıs 60 ve 70 yaş civarında bir erbabıdır. Açgözlü olduğu için kurnazlığı sonucu ölüyor. Hikâyenin kahramanı (ki Meddah ona isteyerek Tefvik adını vermiştir) bir genç çocuk olarak tasvir edilir. Onun babası çocuğun dedesini aramaya koyulmuştur veya bir gence onun ebeveynleri evlenebileceği eş adayı aramaktadırlar. Dedesi olan zat Osmanlı ülkesine bağlı Türk asıllı ve kesinlikle Kastamonu'dan gelmiş olması şarttır⁸.

Meddah Türk ismini andı mı, dinleyiciler bir anda canlanıyorlar. Türkü herkes sempatik biri olarak görüyor. Bundan dolayı meddah zekâsının çeşitli boyutlarını Türk ismi üzerinden dinleyicilere gösteriyor. Eskiden beri Türk denilince – edebiyatın her hangi bir etkisi yoktur- aptal, salak gibi sıfatlar anlaşılıyordu, Türkün sinonimi olarak bunlar anlaşılıyordu⁹.

Köylü olan sakar Türk yüzünü buruşturarak konuşur, şehirde burnunu her şeye sokar, o okumamış olduğundan hiçbir şey anlamıyor. Bundan dolayı meddah Türkü bir aptal köle ile zevkle pekiştiriyor. Bununla birlikte onda sahibine karşı duyduğu büyük bir sadakat duygusu da var. Ama sonunda o vatanına dönmek için sahibini terk etmek zorunda kalıyor. Burada bir halkın karakterinin inceliklerini anlatmış oluyor meddah. Yabancı yere padişah olmaktansa kendi yurdunda fakir ol daha iyi dendiği gibi, sahibinin yanında ne kadar rahat bir hayat yaşarsa yaşasın yine de göbek kanı dökülmüş olan köyü onu kendine çekmektedir.

Osmanlı halk şarkılarında vatandan ayrı kalmanın hasretini insan için acılı bir sınav olduğu belirtilmiştir. Türk ailesinde sadece köle Türk asıllı dede hakkında anlatmıştır. Bunun kadar belirgin anlatmamışsa da meddah aşçı olan "Ayvaza" Ermeni ve Arap köle kızı gibi karakterleri de anlatıyor.

Meddah elinden geldiği kadar harika sanatını kullanarak Türkiye sınırları içerisinde istikamet eden başka milletlerin tipleri hakkında da hikâyeler anlattı, onların içinde Yunan, Ermeni, Yahudi, Arnavut, Fars ve başka milletler vardı. Meddah onları ya hikâyelerinin başında bir kayıkta bir araya getiriyor, (o zamanlar bir Türk para kazanmak için vatanını terk edip, Üsküdar sahiline ulaşıp, İstanbul'a gelirdi) meddah hikâyesinin ortasında ise meyhanede (burada

⁸Bu hakkında bir Türk şöyle der: "Ben Kastamonu vilayeti dahilinde, Efendi kazasında, Kiraz dağında, Ürgüp/Urgut köyünden gelmekteyim". Ya da "Bal döktü dayım, Çürükçü amcam, Yıllık İbrahim emmim, Ayı boğan kardeşim, Kılhoğlu Ahmet (Mehmet) dayı deler bana.

⁹Osmanlı türkünün aptallığı hakkında yazdığım "Osmanlı halk icadı/çalışmalarından örnekler" kitabıma bakınız. (Moskova, 1916).

meddah tesadüfen Türk dedeyle bir arada kendini gösteriyor) veya son bölümünde – kahramanın düğününe iştirak ettiğini gibi bir sıra olay anlatıyor. Aşkî Efendi her milletin kılığına girerken onların dili, şivesi, milli kişiliği ve aksanına kadar taklit edebiliyor. Aşkî Efendi en çok Azeri ve Farslıları iyi taklit edebiliyor.* Kendisi içkiyle işi olmasa da içkiden dolayı sarhoş olan tipleri gerçekmiş gibi taklit ediyor. İçkiye dökerken çıkarttığı sesi, armut yerken çıkarılan sesi, deniz görmemiş olan Türkü deniz tuttuğundaki hali gibi şeyleri yetenekli bir şekilde taklit etmeyi beceriyor. Meddahın taklit sanatını mimikleriyle pekiştirmiştir; o, el hareketleriyle bir Arabın Osmanlıca'yı bilmediği halde İstanbul'da havan aldığı ustaca anlatabiliyor. Kötülükle alay ediyordu; "altın gençlik", tuvalet ve İstanbul'un acele ile yapılan hoş geldin ayini, etrafına boş boş bakıp karnını okşayan bir Türk karakteri her zaman şaşırtıcıdır... Aşkî Efendi'nin sesinden onun kimi taklit ettiğini tahmin edebilmek mümkündür, bazen daha da etkili olması için başına bir fes takardı. Bu bir Türkü sembolize eder. Azeriyi taklit ettiğinde karakul şapkasını takardı. Bir Lazı taklit ederken (yazın kışın kafasından çıkarmayan, başa sarılı) beş başlık takıp anlatırdı.

Aşkî Efendi'nin hikâyelerinin içinde "yayınlanamayacak" ciddi olmayan hikâyeleri de mevcuttur. Bu hikâyeleri anlatırken seyirciler rahatsız olmuyorlar / utanmıyorlar. Ancak meddahın her şeyi söyleyebilme özgürlüğü kısıtlıdır. Bir bakıma meddahlar kendi çıkartmalarının ürünlerinin aynı zamanda sansürcüleri idi. Onlar her zaman devleti kızdırmamak için dikkatli davranmak zorunda idiler. Bundan dolayı tüm meddahlar boyunlarına mendil takar, ellerine asa alır böylece devlete olan teslimiyetini gösterirlerdi. Aşkî Efendi'nin dediğine göre Kız Ahmet adında bir meddah varmış (geçen yüzyılın ortalarında yaşamıştır) o bir hocanın üzerinden dalga geçtiği için hapse atıldığını anlattı. Özellikle Sultan II. Abdülhamit döneminde (1876-1909) tüm meddahlar için çok zor dönem olmuştur. Meddahlara da zorlu günler gelmiş oldu. Bu zorluklardan payını alanlar arasında Aşkî Efendi de vardı, (örneğin, "Kürt Kaptan" adındaki hikâyesi, burada bölge ayaklanması olayı anlatılıyor) bu kısım repertuarından alınmıştır. Ayrıca sultan kelimesi bey kelimesi ile değiştirilmiştir vs. polis, meddahlardan devlet işlerini eleştiren, siyasete kinaye ile yaklaşan her hangi bir hikayenin kendilerini alıkoymaları hakkında imzalı belge toplamışlardır. 1908 yılında ilan edilen anayasa meddahlar üzerindeki tüm yasakları kaldırmıştır. Ancak başka taraftan daha da kötü olmuştur, meddahların devlete ödedikleri vergilere zam gelmiştir.¹⁰

¹⁰O dönemdeki vergiler hakkında bir yorum yapabilmem için elimde olan Hicri 1308 tarihli tek resmi makbuz var, orada sonbahar Ramazan ayında meddahtan 120 piastri (10 rubleden biraz fazla meblağ) tahsis edilmiştir.

Meddah seyircileri de dikkate alması lazım. Ne zaman herhangi bir söylediği şey veya hareket kalabalığın hep birlikte onaylayıp sesli bir şekilde alay edip gülmeye başladığında, alay edilen ve bozulan azınlığın karşısında meddah hemen düzeltmeye girişiyor ve "bu sadece bir şakadır, bunlara kızmak olmaz" diyerek alev tutmaya başlayan ateşe su serperdi. Aşkî Efendi böyle düşünürdü, ancak geçen sene yaz seansında söyle olay olmuştu. Meddah bir Kürdü taklit ediyordu, seyircilerin arasından Avrupa tarzında giyinen bir şahıs çıka geldi ve meddahın yanına yaklaşp seansı durdurdu, ona tehditkar bir sesle "Ağa lütfen Kürtler hakkında böyle şeyler söyleme!" dedi. Seyirciler rahatsız olmaya başladı. Aşkî Efendi elinde olmadan utanmıştı, bu durumu gidermek için "kuzum, canım diyerek sözüne başladı, ben sadece Kürtleri değil diğer milletleri de taklit ediyorum" dedi. Kürt "evet fark ettim" dedi. "ama sen Kürtleri taklit ederken her kes bana baktı" dedi kızarak. Bu kavgaya gece bekçiliği yapan Kürt asıllı biri de katıldı. O, "eğer bu dalgaya devam edersen kahvehanenin tüm camlarını kıracağım" diyip tehdit etmişti. Eğer kalabalık bu olaya seyirci kalsaydılar ne olacaktı bir Allah bilir. Onlar bu ikisini hemen kahvehaneyi terk etmelerini söylediler, çünkü seyirci kuralını bozdular..."¹¹

Aşkî Efendi'ye gelince o kendisi hakkında bana zevkle bazı şeyleri anlattı, hayatındaki önemli olayları ve bir profesyonel meddahı anlatan önemli karakteristik çizgileri hakkında konuştuk.

Aşkî Efendi yaklaşık 50 yaşındadır. Takımadalarından olan Sakız Adası'nda doğmuştur. Genç yaşında İstanbul'a gelmiştir. Delikanlı zamanlarında Şükrü Efendi adında bir meddahtan Kral Kızı adında romantik hikâyeyi dinlemiştir. Bu hikâyede Müslüman olan köleye kraliçenin çektiği azabı duyup çok etkilenmiştir. Köle kıza "Sen nasıl olur da beni hem seversin, hem ölüme gönderirsin?!" O zamanlar Aşkî Efendi karısıyla yeni boşanmıştı. Mahpus olan kölenin dedikleri Aşkî Efendi'yi o kadar etkilemiş ki sonunda meddah olmaya karar vermiş. Aşkî Efendi, Şükrü Efendi'ye şakirt olmuş ve çıraklığa başlamış. Uzun yıllar boyu meddahlık sanatını özleştiren Aşkî Efendi kendisi müstakil bir şekilde sahneye çıkmaya başlamıştır. Bununla birlikte İstanbul'da ün kazanmaya başlamış.

Ayı Kemal, kendine Sürürî (mutlu) diye mahlas koymuştur.¹² Görüldüğü kadarıyla Aşkî Efendi'yi seçmiş olduğu mesleği hayal kırıklığına uğratmış. O

¹¹ Konstantinopolis gazetesinden alınmıştır. "Osmanischer Lloyd", 1911, No: 214.20 V. A. Gordlevskiy.

¹² Ayı Kemal, omuzlarında eğik kulacı var, daha önce jandarmada hizmet etmiştir. Hatırladığım kadarıyla o hikayelerinde her boyan/ırktan sokak tüccarlarının İstanbul'da Büyük pazarın

geriye ve yaptıklarına baktığında, utanç verici bir şeye bakarmış gibi tavır takmıyor ki, kendisinin dediğine göre onun dedeleri ve babası muhterem şahıslardı. Bir defasında hikâyesini anlatırken satır arası okuyup büyük adam olmadığı için pişman olduğunu ağzından kaçırıverdi¹³. Bundan dolayı bu işi yapmak zorunda kalmış. Aşkî Efendi'nin hikâyeleri toplum ve devletin siyasi ajanları / casusları arasında büyük ün kazandırdı. Bir gezi sırasında kavga çıkmıştı, polis kavga edenlerin yanına gelip suçluyu yakalayıp götürmek istedi, ancak suçlunun Aşkî Efendi olduğunu görünce serbest bırakmıştı. Dokuz yıl önce Aşkî Efendi, Veliht Vahdettin'in sarayına teklif edilmişti. Bu gibi bayramlarda Aşkî Efendi kırmızı giysi giyerdi, bu giysiler onun gibi adamlar için özel tahsis ediliyordu. O giyside Aşkî Efendi gönüllü itfaiyeciye benzemiş.

Aşkî Efendi sadece İstanbul'da meşhur olmayıp, Selanik ve İzmir'de de tanınıyordu. Üç yıl önce Trabzon'a seyahatine hazırlanıyordu. Aşkî Efendi'yi şöhreti çok mutlu etmiyordu. Türkiye'de meddahlara karşı olan ilgi günbegün azalıyordu. Aşkî Efendi bazen parasızlıktan dolayı şikâyet ederdi. Hocası olan Şükrü Efendi'nin rahat durumunu hasetle anlatıyordu. Onun dediğine göre önceleri meddahlar şehir şehir eşekle dolaşıp işlerini yapıyorlardı ve hepsi varlıklı insanlardı.

Belki de, Aşkî Efendi doğru söylüyordur, ancak daha önceleri yaşayan Osmanlı meddahlarının maddi ve manevi hayatlarıyla ilgili kaynak kısıtlı olduğundan kesin birşey söylemek zordur. Bizim için yüzyıllar boyunca meddahların geçirmiş oldukları evolüsyon / evren karanlık bir sayfadan ibarettir. Aslında Arap kökenli kelime olan "meddah" bizim dilimize methiyeci olarak çevrilir. Bu anlam Arapça olmak üzere Osmanlıda da aynı anlamda kullanılıyordu¹⁴. Şöyle düşünecek olursak ilk meddahların repertuarları şimdiye göre tamamen farklı idi. Onlar, şimdi de yaptıkları gibi Orta Asyalı meslektaşları da¹⁵ konuları İslam'ın kutsal metinlerinden ve rivayetlerden seçerek alıyorlardı ve evliyaları, muhterem şahısları övüyorlardı. Delil olarak Evliya Çelebi'den (gelen bir geleneğe) göre¹⁶ Sivashlı olan Sahip Rumî kendisi de meddah olmak üzere tüm

yanındaki Mahmut Paşa sokağına mallarını serdiklerini başarılı bir şekilde anlatmıştır. Bu hakkında yukarıda "Etnografya incelemelerinde" bahsetmiştim. 1905, No: 2-3, s. 262.

¹³Aşkî Efendi abartmıyor: yazımda gramer hataları var. Örneğin, Arapça kelime olan مشهر ünlü – epithetonornans meddahların,- o ى harfini yazmıyor.

¹⁴Beyazıt II. (1481-1512) tarihicisi olan Bihîştî kendisine "Meddah" derdi. (Bkz. Ch. Rieu, *Catalogue of the Turkish Mss. In the British Museum*, London 1888, s. 44).

¹⁵Bunlar hakkında bana mümkün oldukça soruları gidermek amaçlı, en kısa zamanda orta Asya meddahları hakkında bilgilerini tanıtmak amaçlı A. N. Samayloviç söylemişti.

¹⁶Bakınız, Hammer, *Constantinopolis und der Bosporos*, Bd II, Pesth 1882, s. 406-407.

meddahların baş hamisi idi¹⁷. Meddahlardan başka, metheden sosyete bir toplum da vardı, onlara verilen özel takma ad vardı. Kıssahan'ı kendileri için kullanıyorlardı. Ne zaman ki azizleri toplumda övmek yasaklandı (bu dini kesimin istememesi sonucu ortaya çıkmış olabilir) meddahlar sosyete repertuarına geçmek zorunda kaldılar ki bu zamanla "kıssa-han" kelimesinin ortadan kalkmasına sebep oldu. Aslında bunların hepsi sadece bizim varsayımlarımızdır. Halk rivayetlerini çok ilgi çekici olarak bulmadıklarından olsa gerek, onlar hakkında her hangi bir belge yazmamıştır müverrihler, sadece XVII. yüzyılda yaşamış olan seyahatçi Evliya Çelebi'nin metninde meddahlar hakkında bazı bilgilere ulaşabiliriz. Evliya Çelebi az az (mimik ve ses taklidi hakkında) meddahların kedi ve fare gösterileri hakkında, simitçi hikâyesi hakkında bilgi vermiştir. Görüldüğü üzere meddahlar asıl gösterilerini İstanbul'da yapsalar da, bazen il il dolaşıp gösteri yapıyorlardı¹⁸. XVIII. yüzyılda Türkiye'ye gelen Russel Halep'te bir meddah gördüğünü söylemiştir. Islak ve kaygan bir yerden kuru emniyetli bir zemine çıkmış gibi şüpheli bilgilerden kesin bir bilgiye XVIII. yüzyılın sonlarında ulaşıyoruz. O dönemdeki meddahları fark edip ilgi duyan Fransız asıllı Avrupalı araştırmacı ve misyoner olan Vigre, Ali adındaki bir meddahtan kaynak toplamıştır. Ne yazık ki, Vigre'nin bu eseri tüm aramalara rağmen bulunamamıştır¹⁹.

II. Mahmut döneminde (1808 – 1839) iki yönelme bir biriyle çatıştığında, kahvehanelerde (özellikle Kum Kapı'da) bunlardan rahatsız olanlar toplanıyor ve yeni kurallara karşı çıkıyor, meddahların hikâyelerini dinliyorlardı²⁰. Sanırım meddahlar hikâyelerinde gündelik olayları kapalı bir şekilde anlatmaya çalışıyorlardı. Bunu dinleyen halk ise daha da isyan atına biniyorlardı. Meddahların Osmanlı döneminde siyasi rolleri hakkında şüphe etmek bile gerek yok idi çünkü biraz evvel Aşkî Efendi'nin söylediklerini aktardığımız gibi siyasete karşı kinayeli sözler ve de devletin yapmakta olduğu yenilikleri değerlendirme, yorumlama gibi hakları yoktu. XIX. yüzyılın birinci yarısında yaşayan

¹⁷Meddahın başlangıç sözleri olan: "Hak dostum Hakk!" uygun bir açıklama içeriyor/ alıyor. Meddah sözü Türklere hiç şüphesiz Araplardan gelmiştir. Araplarda halka vaaz veren adamlara "kussam" denirdi. (kussas – çoğul. Kass – tekil) (bakınız: I. Goldziher, *Muhammedanische Studien*, vol, II. Halle, 1890, s. 161-163). Meddah ve methiyecilerin yanında halk hikayecileri de vardı, onlar halkların ilginç tiplerini tespit edip, onlar hakkında hikayeler söylüyorlardı: bunlar Araplar, farklı bölgelerdeki Türkler ve hadımlardı. Bunlardan birini Halife Mütedit'in saltanatı hakkında (892-902) Mesudi hatırlatmıştır: "LesPrairiesd'or (Barbe de Menara yayınevi) vol VIII, s. 161 et suiv.

¹⁸Artık onlar illere Konstantinopolis'ten geliyorlar. Geçen yaz beni dinlemiş olan V. M. Zavarin'in dediğine göre Konstantinopolis'li bir meddah Bursa'da seans vermiştir.

¹⁹G. Jacob, *VorträgeTürkischerMeddah's*, S. 8.

²⁰Cevdet Paşa, *İstoriya/Tarih*, XII. cilt, İstanbul, H. 1301, s. 205. (Hikaye Yeniçerileri infaz etme dönemi hakkındadır).

meddahların sadece isimlerini bildiğimiz kişiler vardır; Merkepçi İzzet²¹, Kaşıkçı Vahit, Burunsuz Ahmet, Çubukçu Reşat²². Sadece Kız Ahmet hakkında iyi bir bilgi toplayabildik. Döneminde²³ Osmanlı İstanbul'unu yerinden oynatmıştır, şehre gelen yabancılar onun gösterilerini izlemeye gitmeyi kendilerine bir borç bilirlerdi, hatta İngiliz basımı olan "İstanbul ve Türkler" adındaki kitabın kapak resminde Kız Ahmet'in seansını verdiği kahvehane yapılmıştır Ch. II., SPB., 1843)²⁴.

Yaptığı mizahlardan dolayı hapis yatan Kız Ahmet hazırcevap, zeki ve yetenekli olmasıyla diğer meddahlardan farklıydı. "Birgün" – diyor Aşkî Efendi, seansta iki seyirci "trik – trak" oynamaya başlamışlar. Bunu gören Kız Ahmet çok kızmış ve o ikisini sahibinin ahırda şefkatsizce dövdüğü at ile eşeğe benzetmiş. (Burada söz oyunu, söz konusu: tavlâ kelimesi – trik-trak demek oda ahır demektir). Bir defasında ise halktan gösteri için para toplayıp, gösteriyi yapmadan önce İstanbul'da başlayan meşhur büyük yangından haber veriyor ve her kesi yangını izlemesi oraya gönderip kandırmıştır²⁵.

Aşkî Efendi'nin hocası Şükrü Efendi yetmiş yaşına ulaşmış, kemale ermiştir. Prof. Martin Hartman Fleysher'e yazdığı mektuplarında İstanbul'da iken Şükrü Efendiyle görüşüp, onunla çalışmalar yaptığını anlatmıştır²⁶. Şükrü Efendi yaklaşık elli yaşındaydı. Çok yakışıklı değildi ama hikâye anlatırken canlanıyor ve herkesi kendine cezbediyordu. Hartman, Şükrü Efendinin Osmanlıca yazısına ilgi duyduğunu da keşfetmiştir. Meslek olarak Şükrü Efendi yetenekli bir hattat idi. Onun bu yeteneği hakkında sadece Aşkî Efendi değil, onu o zamanlar İstanbul'da

²¹Onun yaptıkları hakkında M. Tevfik "İstanbul'da bir sene" adındaki kitabında bahsetmiştir. (TürkischBibliothek, Bd, IV).

²²Son üç isim Aşkî Efendi tarafından söylenmiştir.

²³XIX. yüzyılın başında Güzel İbrahim adında bir meddah ün salmıştı. Efsaneye göre Esmâ Sultan'ın emriyle boğdurulmuştur. (Sultan Selim III. Kız kardeşi); bkz: "SevernayaZvezda/Kuzey Yıldızı" 1877, s. 97. Bir notta derlenmiş olup, kaynak gösterilmemiştir.

²⁴Orada ilgiden mahrum kalmamış o dönemlerdeki bazı meddahlar hakkında bilgi verilmiştir, s. 159-160. Meddahlar genellikle seans için kahvehaneleri tutarlardı, hikayeleri ne kadar eğlenceli ise o kadar çok kalabalık toplanıyordu. Eğer hikaye Kuran ayeti veya bir atasözüne ilişkin olacaksa ilk önce ayet veya atasözü söylenerek giriş yapılıyordu. Hikayedeki kahraman Yahudi oluyordu. Meddahlar seans sırasında genellikle seyircilerden para almak için hikayelerini durdurmazdılar. (görüldüğü gibi o zamanlar bahşiş yok idi). Ancak resim o kadar da etnografik bir anlam taşımamaktadır: gerçeklikle alakalı kurallara riayet edilmemiştir. Hammer (Hammer, *Constantinopolisundthe der Bosporos*S. 528) gözlemler şunu ifade ediyor ki, aynı zamanda baya erken dönemde meddahların öykülerinin konularını "Bin bir gece masalları" kitabından aldıklarını söylüyor. Bu romanlar Antar, Büyük İskender ve Seyyid Battal hakkındadır.

²⁵Kız Ahmet'in bir hikayesinde Lülecî Ahmet hakkında söylemiştir. Bunu M. Hilmi yayımlamış, o nu G. Jacob Almancaya çevirmiştir. (G. Jacob, *VorträgeTürkischerMeddah's*).

²⁶"AusBriefenvon d-r Hartmann an proffleischer", - ZDMG, XXX, s. 158-159, 168-170.

tamıyan herkes biliyor ve övüyordu. Dediklerine göre o hikâyeleri bir biriyle kombine edebiliyordu. Sultan Abdülhamit II. Şükrü Efendi'yi çok kez sarayına davet etmiş, (H. 1304) yılında ona 1000 piastra (yaklaşık 100 ruble) vermiştir.

İşler yolunda gitmedi! Yeni hayat biçiminde meddahlarda artık anakronik bir yaşam biçimi vardır. Onlar kalıplaşmış, basit hikâyeleri söylemeye devam ederler. İstanbullular artık eskisi gibi meddahları dinlemeye gitmiyorlar, sadece ramazan ayında gösteri çoğalıyor daha sonraki aylarda ise azalmaya başlıyor. Meddahlar elinde olmadan bir zamanlar kahvehanede ağzına kadar dolu olan seyirci kalabalığını hatırlayıp, geri gelmeyecek dönemlerden özlemle konuşuyorlar²⁷. Erlangenli Prof. George Jacob'a onun meddahlar ve onların repertuarları hakkında toplamış olduğu geniş bilgi için minnettarlık bildiriyoruz. Onun başlangıçtaki Türkische Bibliothek yayınevinde onun ve başkalarının yayımladıkları metinler mevcuttur²⁸.

Aşkî Efendi'den kaydettiğim on tane hikâyenin içinden diğerlerine göre daha karakterli olan iki hikâyesini içeriğini aşağıda vereceğim:

Gelin almak mı sadık köle almak mı?

İstanbul'da Sultan Ahmet döneminde Kaptan²⁹ adında bir denizci yaşardı. Bir gün evinden çıkıp, Sirkeci'ye gitti. Orada gemisine bir dümenci (direksiyoncu) aramaya gitmişti. Yolda Kastamonu'dan İstanbul'a yeni gelen Deli Mehmet ile karşılaştı. Saf olan Deli Mehmet'i Kaptan çok beğenmiş ve gemisine almış. Deniz görmeden büyüyen Deli Mehmet'i ilk önce deniz tutmuş, bu da yetmezmiş gibi, ayakaltında koşup, sürekli havlayan küçük köpek ona fazla gelmiş. Deli Mehmet kısa zamanda bu duruma alışmış. Uzun bir deniz yolculuğundan sonra onlar Basra'ya ulaşmışlar. Kahvehanedekiler Deli Mehmet'in her soruya rastgele cevap verdiği için onu alay etmişler. Bir keresinde Basra pazarını gezerken, bir yaşlı kadının kız portresi sattığını görmüş. Kızın güzelliğine hayran kalan Deli Mehmet biriktirdiği tüm parası ile resmi satın alıp, gemideki kabinine asmış. Resimdeki kıızı uzun süre seyreden Deli Mehmet onun hiç kimildaman ona bakıp durduğunu görünce çok kızmış, bu matah için verdiği onca paraya acımış. İstanbul'a dönünce ramazanın on beş günü pazara çıkıp resmi satmaya uğraşmış. O anda palyaçosu ile pazarı gezinen Şehzade Mustafa

²⁷Aşkî Efendi ve yukarıda bahsedilen Sürürü'den başka bazen Savfet adındaki Acem Ali (Farsi)'nin öğrencisi meddah İsmet'in İsmet'in akranları sahneye çıkıyordu. Savfet'ibir çok kez sahnede görmüşümdür.

²⁸F. Gize, (F. Giese, *Der UberefrigeHodscha Nedim*, Bd, VIII) ve T. Mentsel (T. Menzel, *DasAbenteuerBuadem's*, Bd XIII).

²⁹Gerçekte – bu İtalyanca "kapitan" kelimesinden ödünç alınmıştır.

Deli Mehmet'in yanından geçiyormuş³⁰. Cüce Deli Mehmet'in on akçeye satın aldığı resim için iki akçe istediğini duymuş. Şehzade buna şaşırılmış, Deli Mehmet'e sultanlara yakışır ikramda bulunup kızın resmini satın almış. Şehzade odasında resmi uzun süre incelemiş. Kızın güzelliğinden mayhoş olup, yeise düşmüş. Oğlunun hastalığını duyan Sultan, saraya Yahudi asıllı tabip Zahari'yi çağırılmış. Ona üç gün içinde oğlunun hastalığının sebebini öğrenmesini emretmiş. Tabip odasında otururken çaresizlikten umutsuzluğa düşmüş, kendini darağacına asılacağı gününün yaklaştığını görmüş. Bir gün şehzade odasında yokken gizlice girmiş oraya, duvarda asılı olan resmi görmüş, anlamış şehzadenin derdini. Hemen Sultana gitmiş ve oğlunun hastalığını güzel bir kıza karşı duyduğu hasretinden olduğunu söylemiş. Sultan cüceyi huzuruna çağırıp resmi nereden aldıklarını sormuş, cüce istemeye istemeye pazarda Kastamonulu Deli Mehmet adındaki birinden aldıklarını söylemiş. Deli Mehmet'in denizci olduğunu öğrenen Sultan Ahır Kapıya³¹ bir cami inşa ettirmiş. O taraftan geçen tüm gemicilerin kontrolden geçmelerini emretmiş. Böylece Sultan Deli Mehmet'i bulacağına inanmış. Caminin yanındaki imarete Şehzade ile cüce yerleşerek gelip geçen tüm kaptanlardan Deli Mehmet'i sormaya başlamışlar. Bir gün Deli Mehmet'in de içinde olduğu gemi Ahır Kapı sahiline gelip durmuş. Sahile inen Deli Mehmet'i imarete götürmüşler. Ağgözlü Deli Mehmet seksek iki kova suyun sığacağı kazanda pişen yemeği kendine doğru çekmiş, hepsini yiyip bitirmiş, bunu gören aşçı çok şaşırılmış. Öyle yemeğinden sonra hizmetçiler onu şehzadenin huzuruna götürmüşler. Deli Mehmet ona resim için cömertçe para vereni tanıyıp, sevinmiş. Şehzadenin arkasına düşüp saraya gitmiş. Muhterem Şehzade, Deli Mehmet'e saray terbiyesini kısaca anlatmış ise de ne yazık ki, dersler boşuna gitmiş. Sultanın huzuruna çıkartılan Deli Mehmet ona dik dik bakıp duruyormuş. Deli Mehmet'le yaptığı kısa konuşmadan sonra, Sultan ona ne pahasına olursa olsun pazarda Şehzadeye sattığı portredeki kıızı bulup getirmesini emretmiş. Sarayın bahçesinde düşüncelere dalmış bir şekilde oturan Deli Mehmet'in yardımına Hızır yetişmiş. Deli Mehmet'in odasının üç kez giren nurlu Hızır, ona Sultana gidip iyi bir donanımlı gemi vermesini ve Basra'ya gideceğini söylemesini öğretmiş. Gerçi Deli Mehmet, Hızırın dediklerini Sultana tam anlatamadıysa da Sultan onun ne istediğini tahmin etmiş. Gemi yolculuğa hazırlanmış, ekip olarak erkek giysisi giymiş olan kırk kıızı vermiş yanına Sultan. Deli Mehmet'in yardımcısı olarak gene erkek giysisi giyen Sultanın vezirinin kıızı görev başına getirilmiş. Sultanın veziri kötü bir efsuncuydu. Dolayısıyla kendi kızını bırakıp Basra'daki kıızı gelin yapmak isteyen Sultana kızıyor, bütün bunlara sebep olan Deli Mehmet'ten öç almak istiyormuş. İstememesine rağmen Şehzade

³⁰Bu isim söylenince şakacıyı andırıyor.

³¹Hikayecinin dediğine göre caminin duvarında H. 1133 /M. 1720-21 tarih bulunmuştur. Bu dönemlerde Sultan Ahmet III. Hüküm sürmüştür (1703-1730).

de Deli Mehmet'le birlikte gitmeye mecbur bırakılmış. Şehzade, Deli Mehmet patavatsız olduğu için ona hiç güvenmiyordu. Gece Deli Mehmet'in yanına gelen Hızır ona habercileri şehre gönderip, gemide İstanbul'dan gelen güzel mallar ve kıymetli takıların olduğunu, arzu eden herkesin gemiye gidip alabileceklerini söylemesini emretmiş. Uykulu olduğundan Hızırdan korkan Deli Mehmet kendisini denize atmış. Gemidekiler Deli Mehmet'i zor kurtarmışlar. Kısa zamanda gemi Basra Boğazı'na ulaşmış. Haberciler bir kaptanın şehre geldiğini ve gemisindeki mücevherleri halka dağıttığını haberini salmışlar. Bunu duyan tüm insanlar oraya akın etmişler. Portreyi satan yaşlı kadın bu haberi duyar duymaz resimdeki kızın evine gidip olayı kıza anlatmış. Evinde oturmaktan sıkılan kıızı babası dışarıya çıkmasına hiç izin vermemiş. Kıızı istemeye gelen delikanlılar saraydaki güreşçi ile dövüşmek zorunda imişler. Güreşçi her defasında delikanlıları yener, Sultan ise onların başlarını kesermiş. Çünkü sultan sevgili kızından ayrılmak istemezmiş. Bundan dolayı çaresiz kız resmini yaptırmak zorunda kalmış ola ki, bu portreyi görüp kıza âşık olan delikanlı uzak yerlerden gelir ve kıızı bu hapisten kurtarır diye umut edermiş. Yaşlı kadının dediklerini duyan güzel kız hemen erkek giysisi giyip, gizlice saraydan kaçmış. Gemiye sadece erkek alındığı için yaşlı kadını kız yanına alamamış ve kayığa oturup gemiye doğru gitmiş. Gemiye çıkan kız ilk önce oradakilerden utanmış, ama onlarda giysilerini çıkarınca bayan olduklarını anlayıp rahatlamış. Güzel kız, kızların eşliğinde geminin bodrumuna inip kıymetli mücevherleri incelemeye başlamış. O anda gemi İstanbul'a doğru hareket etmeye başlamış bile. Sahilde kalan yaşlı kadın her yere ayyuka salmış. Deli Mehmet'i korsan sanan Basra'nın Padişahı sinirinden küplere binmiş, derhal gemiyi takibe almış. Deli Mehmet bir adada gemiyi durdurmuş, Basra filosu ona yetişmiş. Deli Mehmet onlara ateş atmış, böylece filodakiler korsanların elinden kıızı almaktan vaz geçmişler. Kız, Şehzadeyi ilk gördüğünde korsan sanıp korkmuş, ama veliaht onu sakinleştirmiş. Yolda Deli Mehmet yine uyuyakalmış. O uyurken başucuna üç tane kuş gelip konmuş ve konuşmaya başlamışlar. Deli Mehmet'in aleyhine kötü kalpli vezirin yapmış olduğu korkunç planları haber vermişler. Kuşlar, Deli Mehmet'e bu duyduklarını birine söylerse taşa dönüşeceğini, bundan dolayı söylememesi gerektiğini anlatmışlar.

İstanbul'a dönmüşler. Oğlunun sevdiği kıızı bulduğunu gören Sultan tüm dünyaya aş / düğün vermiş. Düğün oynanırken, Basra Sultanından, kızını çalan korsanları şikâyet eden bir dilekçe gelmiş. Sultan ona kızının prenses olduğunu, tüm kırgınlıkların unutulmasını iki taraf için iyi olacağını tavsiye eden bir mektup göndermiş. Cevap olarak bununla birlikte vezirin geceleri kaçmaya başlamış, kızının bahtına engel olan Deli Mehmet'i yok etmeliymiş. İlk önce o Şehzade ile prensesi sihirli bir ata oturtması gerekiyordu. Bunu başarabilirse, Deli Mehmet'i de çok kötü şeyler bekliyor olacaktı.

Ama Deli Mehmet tehlikeyi atlatmıştır. O anda sihirbaz yeni evli çifte büyüdü elbiseyi sunar. Ama yine Deli Mehmet elbiseyi hemen sihirbazın elinden alır ve yakar. Sihirbazın yine bir kurnazlık yapacağından şüphelenen Deli Mehmet yeni evli çiftin yanından hiç ayrılmaz ve onlarla beraber yatak odalarına kadar gelir. Yeni evli çift yeni uyuduğunda Deli Mehmet yılan sesi duyar. Kılıcını alır ve yılanı öldürür. Tavanın aniden açıldığını ve oradan ejderhanın yeni evli çifte doğru geldiğini görür. Deli Mehmet kendini kaybetmeden ejderhayı ikiye böler. Ejderhanın kanı yeni evli çifte sıçrar. Gürültüye doğru koşan saray güvenliği Deli Mehmet'in suç işlediğini düşünerek onu padişaha şikâyet eder. Padişah Deli Mehmet'in başını kesmesini buyurur. Deli Mehmet kehanet kuşlarının uyarmasını hatırlar. O padişahın oğluna karşı kötü niyet besleyen birisi olarak suçlanarak ölmek istemez. Ama Deli Mehmet sihirbazın yaptıklarını anlatırken taşa dönüşür. Saray görevlileri padişahın oğlunun ve hanımının yaşadığını görürler. Kendilerinin vefalı hizmetçilerinin idam edildiğini öğrenen yeni evli çiftin üzüntüsü büyür. Bir keresinde padişahın oğlu rüyasında padişahın (babasından) korkan yılanları görür. O yılanlar sihirbazın kötü niyetli olduğunu söylerler. Yılanlar, padişahın oğlunun kızı olacağını ve vefalı hizmetçisi Deli Mehmet'i tekrar dirilmek için doğacak kızı kurban etmeleri gerektiğini söylerler. Uyanınca rüyasını hanımına anlatır. Padişahın oğlu, kızı doğduktan sonra rüyasına daha da inanır ve yılanların söylediklerini hanımına hatırlar. Ama hanımı kızının kurban edilmesini duymak bile istemez. Bundan dolayı padişahın oğlu hanımı uyurken kızını Deli Mehmet'in mezarında kurban eder. Deli Mehmet hemen tabutunda hareket eder ve kalkar. Bunu duyan padişah Deli Mehmet'i çağırır ve geçmişi unutmamasını ister. Zalim sihirbaz ise idam edilir. Deli Mehmet ise padişahın oğluna kız seçmek için Basra'ya gittiğinde hoşlandığı kız ile evlenir. O zamandan beri padişahın ailesi mutlu mesut yaşamış³²

TÜRKÜN RÜYASI³³

Osmanlı Ayı Mehmet Kastamonu'dan Konstantinapol'e gelir. Sirkeci'de kayıktan inerken Polis Hüseyin ile karşılaşır. Polis Hüseyin onu Karagöz Ağanın gümrüğüne hamalların reisine getirir. Patronun isteği üzerine Karagöz Ağa, Mehmet'i ermeni hamallarının ekibine işe alır. Hamallar, arasında bir Türkün yani Mehmet'in olmasından memnun kalmazlar ve ondan kurtulmak isterler. Birkaç kere başkasının taşıyamayacağı yükü onun sırtına verirler. Ama Mehmet memleketi Kastamonu'da ayı ile güreştiği için Ayı Mehmet olarak biliniyordu ve

³²Aşki Efendi'nin söylediklerine göre, o hikayesini kısaltmıştır (Basra'ya olan sefer epizodu çıkartılmıştır) Arapların arasında dalgalanma olabileceğini düşünmüştür.

³³Hikaye 1911 yılında yazılmıştır.

bunun gibi ağırlıkları taşıyabiliyordu. Hamalların bu yaptıklarını görevli gözetmen görür ve onlara kızar. Mehmet aynı şekilde altı ay çalışır. Günlerden birgün pazar günü hamallar gezmeye giderler ve Mehmet'e gümrüğü emanet ederler. Mehmet banka uzanır ve denize bakar³⁴

Bu arada Yahudi Tophan'da paralarını sayıyordu. O yorulur ve hizmetçisini gümrüğe hamalı çağırmak için gönderir. Hizmetçi Yahudi sessiz bir şekilde Mehmet'e yaklaşmış ve onu uyandırmak için bayağı uğraşır. Hizmetçi Mehmet ile beraber Yahudi'nin yanına gelir. Yahudi ise Mehmet'i küçük pencere hücreye kapatır, parasını saymasını emreder ve kendisi gider. Mehmet para saymaktan bıkar. Şalına 300 altını koyar, demir parmaklıkları koparır ve dışarı çıkar. Bu arada Konstantinapol'ün yanından bir geminin geçtiğini görür. Gemi Mehmet'in oturduğu yere kadar yaklaşır. Mehmet de gemiye atlar. Gemi hareket etmeye başlar. Laz gemiciler gemide yabancı birinin olduğunu görünce çok kızarlar. Ama Mehmet'in vericiliğinden dolayı kızgınlıkları geçer. Lazlar Mehmet'i Gavur³⁵ İzmir'e getirirler ve kahvehanede işe başlatırlar. Bir kere Mehmet çarşıda gezerken Arap kölenin satıldığını duyar. Mehmet, köle Arap'ı satın alır. Sonraki gün Mehmet daha iki tane köle satın alır. Biri siyah, birisi de beyaz. Üçüncü gün o, çarşıda fakirleşmiş (önceden zengindi), iş arayan bir bey efendi ile karşılaşır. Mehmet onun dediklerini ilk önce anlamaz, sonra onu zorla anlar ve kendine hizmetçi olarak alır. Bu beyefendi ile kölelerden biri aşk yaşar. Arap köle ise bunların hepsini Mehmet'e anlatır. Mehmet onları kendine çağırır. Onlar cezadan korktukları için olup bitenleri kabul etmezler. Ama merhametli Mehmet onları affeder ve imam çağırıp, nikâh kıyar. Beyefendi ise Mehmet'in evlatlık edinmiş oğlu olur. Sonra Mehmet çarşıda gemi satan kaptan ile karşılaşır. Mehmet gemiyi satın alır ve tamir eder. Kaptan ise İzmir'den mal alıp yabancı ülkelere gider. Bir yıl sonra kaptan Mehmet'i bulur ve 100 para verir. Gemiyi unutan Mehmet'in gözleri şaşkınlıktan fal taşı gibi açılır. Parayı gören Mehmet daha fazla parası olsun ister ve gemi ticareti yapmak için gemileri çoğaltmak ister. Bunun için çarşıda gemi satın alacağını duyurur. Her insan öylesine eski gemilerini Mehmet'e iyi paraya satar. Kaptan yabancı ülkelere gider ve Mehmet birkaç yıl sonra zenginleşir. Bu arada Yahudi'den çaldığı para Mehmet'in aklından hiç çıkmaz. Mehmet Yahudi'ye parasını geri vermek için Konstantinapol'e dönmek ister. Mehmet bir sürü gemisiyle Konstantinapol'ün gümrüğüne gelir. Bir geminin kaptanı ve gemi tayfaları Lazlar, ikinci gemide ise Yunanlılar, üçüncü gemide ise Osmanlılardı. Gümrük güvenliği Mehmet'i gümrük müdürüne zorla götürmek ister. Ama Mehmet onlara güç kullanır. Birini denize atar, birini yere vurur, diğerleri kendileri kaçar. Gümrük memurları

³⁴Konstantinapol'ün gümrüğü Altın Boynuzun kenarındaydı.

³⁵İzmir'in her zamanki epitetidir. Yunanların İzmir'i işgal ettiğinden dolayıdır.

Yunan – gemi tayfasından bütün gemilerin Mehmet'in³⁶ olduğunu öğrenirler ve ona iyi davranmaya başlarlar. Mehmet gemilerde vergi ödenecek bir durumun olmadığını söyler. O kendisiyle sadece yedi buçuk sandık altın, birkaç köle ve hizmetçi getirdiğini söyler. Mehmet'in zenginliğine başı dönen gümrük müdürü İhsan Bey kızını ona verir. Sarhoş olan düğün misafirleri koro ile aşağıdaki şarkıyı söylerler:

Toplandı bu halde birçok moloz,

Uskumrunun irisine derler koloz.

Makri köyünün harici ay stefanos,

Güvey de kokoz, biz de kokoz!

Çeviri: Çok moloz buraya toplanmış. Büyük uskumrunun ismi "koloz". Makri köyünün arkasında kutsal Ayastefano bulunur. Ne damadın ne de bizim paramız var.

Bu mısralardan sonra misafirlere şerbet ikram edilmiş. Onlar içtiler ve damada yatak odasına itmeye başladılar. Mehmet ise geline yaklaşmayı utanmış. Gece köle yeni evlenenlerin kapısını çaldı ve Mehmet kölenin yanına olduğu gibi çıktı ve köleyi çok güldürdü. Meğer onun yanına, ticaret yapmak, yeri söylemek için kaptan olarak gelmiş.

Bu olay 9 Mart gecesinde olmuş. Aşık kediler damların üzerinde miyavlamayı başlamışlar. Bir kedi çiniyi değmiş ve çini Mehmed'in kafasına düşmüş ve o uyanmış. Tatlı rüyadan Mehmet üzüntülü gerçek hayata döndü. Hamallar tarafında gümrükte bırakılmıştı ve bu sırada uyuya kalmıştı. Ve bu olup bitenler hepsi rüya olmuştu. Mehmet hamallarla borcunu kapatarak, İstanbul'da gece bekçisi olarak çalışmaya başladı.

İSTANBUL MEDDAHLARI

İstanbul Üniversitesi'ne bağlı Türkoloji Enstitüsü profesörü M. Fuat Köprülü "Türkiyat Mecmuası" eserinin birinci cildinde meddahlar hakkında bilgilere de yer vermiştir (s. 1- 45)³⁷ Meddahlar – halk anlatıcılarıdır. Bu eserde

³⁶Yunan denizci Müslüman ismine Yunanca Lakap kullanmıştır.

³⁷M. Fuat "Türkiyat Mecmuasının" 2. cildinin 430 – 434 sayfasında XIX yüzyılın ikinci yarısında meddahlar hakkında ek bilgiler vermiştir. Bu bilgiler (Yağcı İzzet) Abuzi Tevfik'in dergisinden alınmıştır. Bkz, Refik Ahmet'in "İstanbul Nasıl Eğlenirdi" denemesi. (Stambul, 1927, s. 47). Bu denemede meddahlar hakkında bilgiler toplanmıştı (savaş döneminde meddahlar askerlerin

meddah teriminin evriminden, meddahların repertuarlarından bahsetmiştir. Doğu el yazı ve matbu kaynaklarında meddahların Osmanlı dönemindeki yerli özelliklerini kendilerine aldıklarını anlatmaktadır. Yazar bu konu ile çok ilgilenmiştir.

Kıssahan (meddahların yöneticisi) Enstitüsü ilk önce İran'da kurulmuştur. Onların ataması büyük törenle yapılırdı. Timur (1370 – 1405) "tarih anlatıcısı" (kıssahan) rütbesini tesis etmiştir. İşte bu tarih anlatıcısı yani Kıssahan, Timur'u eğitmiştir ve Timur'un tarih bilgisi, usta tarihçi İbni Haldun'u³⁸ da memnun etmiştir. Zamanla kıssa hanların repertuarları genişlemiştir. Gazavatlar'dan (kutsal savaş) başlayıp kurnaz şeytanlık oyunları ve hileleri ile ilgili hikâyelere, dini eğitici konulara yer vermiştir. Ayrıca XV. Yüzyılında³⁹ şiirlere konu olan Muhammet'in amcası Hamza'nın kahramanlıkları XIX. yüzyılın ilk yarısında Türkiye'de de meddahlara konu olmuştur. Suriye yörelili menşeli askeri romanlar Araplara geçmiştir. Bu askeri romanların bir kısmında Gazavatların da etkisi olmuştur. (Örneğin Antar hakkında hikâye vb)⁴⁰. Ve bu eğilim XIX. yüzyılın ortalarına kadar sürmüştür. Ayrıca "Bin Bir Gece" masalı da büyük bir kaynak olmuştur. XIX. yüzyılın ortasında Şam'da çıkan hikâyelerin genel içeriği de "Bin Bir Gece"⁴¹ masallarını andırıyordu, yani benziyordu. İran şehirlerinin sokaklarında, çarşılarında – her yerde profesyonel külhanbeyleri sabahtan akşama kadar seyircileri eğlendirirlerdi⁴²

Seyahat eden meddahlar da Orta Asya'dan Boğaz kıyılarına sözlü kültür gelenek konularını getirmişlerdir. Görüldüğü gibi bazen – bir de XIX. yüzyılında İstanbul meddahları Şiiliyi⁴³ kabul ediyorlardı ve bu durum İran'ın yani Doğu'nun etkisi olduğunu gösteriyordu.

Meddahlar önceden Türkiye'de meddahlar derneği kurmuşlardı. Onların liderleri Sahib Rumi (Sivas yakınlarında defnedilmişti) idi⁴⁴. Modern meddahların

yanındaydılar ve onlara moral veriyorlardı. Sultan Murat III. (XVI yüzyıl) devrindeki bir meddah hakkında fıkra anlatılıyordu. Fıkra Balakirov adı ile bağlantılıydı: Meddah Sultandan yüz tokat istemişti, elli tane tokat attıktan sonra tokadın ikinci yarısını vezirine atılmasını istemişti. Çünkü veziri meddaha Sultan'ın yolunu göstermişti.

³⁸V. Bartold, *Ulug – Bek*, Pg., 1918, s.34.

³⁹Y. Hammer Purgstall, *Geschichte der osmanischen Dichtrunst*, Pesth, 1836, I, 72.

⁴⁰H. Fleischerz, *Kleinere Schriften*, Bd III, Leipzig, 1888, S. 227; E. W. Lane, *An a count of themannersandcustoms of the modern Egyptians*, vol II, London, 1836, p, 114.

⁴¹Y. Russegger, *İn Europa, Asien*, vol. I, Stuttgart, 1841, pp. 735 – 736.

⁴²A. Gobineau, *Troisans en Asie*, Paris, 1905, p. 444; özellikle A. Romaskeviç, "İran'da Anlatıcılar, – "Doğu notları", L., 1926, № 1, s. 251 ve sonraki.

⁴³Gerard de Nerval, *Voyage en Orient*, vol, II, Paris, [s. A.].

⁴⁴Evliya Çelebi, *Seyahatname*, c. I, s. 525.

kılığında eski dini kalıntılar da mevcuttu. Bu durum dervişlerden geçmiş olabilir. Örneğin, Aşkî Efendi'nin boynuna bağlı olan eşarp dinin kalıntısıdır. Ali ilahi mezheplerin delil katılım törenlerinde yöneticisi boynuna acemi meddah tarafından satın alınan eşarbi bağlardı⁴⁵, aynı zamanda törenin “ya hakk!” diye bağırılarak açılması da İran'da⁴⁶ dervişlerin bağırımlarına benzemektedir. Ayrıca meddahların ellerindeki asa da – seyahat eden dervişlerin geleneksel asasıdır. Böylece meddahların anlattıkları konular eskinin kalıntısı olan dini konulardır.

Halk edebiyatına Osmanlı entelektüellerin sıcak bakmaması araştırmacıların işini zorlaştırmıştır. Çünkü eğitilmiş Osmanlı entelektüeller soruları isteyerek cevaplamıyorlardı. Yalnız, doğuda konuşulmayan konuları Avrupa seyyahları ortaya çıkarmışlardır.

Doğu ile ilgili yazan Avrupa seyyahları – meddahların türünü (janr) anlamada faydalı olmuşlardır.

XIX. yüzyılında yazılmış Konstantinapol'ün İstanbul yazısının bir kısmına bakarak ve kendi öğrendiklerime dayanarak meddahların repertuarları ve anlatı tarzları ile ilgili kendi fikrimi belirtiyorum. Konulara seyircilerin istekleri yansımıştır. Halkın “Edebi seviyesi” ve anlatı teknikleri geleneksel özelliklerini taşımaktadır.

İstanbul'da on yedi yıl önce Aşkî Efendi'yi gözlemlemiştim ve ben bu sanatın yok olmak üzere olduğunu fark etmişim⁴⁷. Ama Türkiye'nin hayat tarzı değişti. Ülkenin yüzü batıya döndü. Ama yine de hayatın eski, doğu tarzı hala yaşamını sürdürmektedir. Günümüzde de İstanbul'da bir meddah zor iş gününün sonunda halkı kahvehanelerde toplamaktadır ve eğlenceli hikâyeleri anlatmaktadır.

Uzun bir aradan sonra ben eski arkadaşım Aşkî Efendi'yi dinledim. O beni hatırladı ve bana hayata dair şeyler sordu. 1926 yılıydı, aradan zaman geçmişti, Aşkî yaşlanmıştı, ama daha da tecrübe kazanmıştı, mimikleri daha net ve göz alıcıydı. Örneğin, helvaya hamur yoğurma sesini net ve kolay bir şekilde anlatabilirdi. Kahvehanedeki seyircileri de oyuna çekebiliyordu. Meddah bu – yeniliği seyircileri canlandırmak amacıyla yapmıştı.

⁴⁵A. Gobineau, *Trois ans en Asie*, pp. 338, 343; N. Thorning, *Zur Kenntnissdesislamischen Vereinswesens*, Berlin, 1913, S. 144, (acemi dervişin urganı).

⁴⁶H. R. D'Allemagne, *Du Khorassanaupaysdes Bacrhians*, vol. 1, Paris, 1911, pp. 136 – 137.

⁴⁷Bkz. Benim “Türkiye'deki meddahların geçmişi ve bugünü” adlı makalem – “İslam Dünyası”, 1912, No 3, (bu cildin 300 – 313 sayfasında).

Hikâyelere eşlik eden aynı tipteki formüller çok eskiden kalan tempoyu hala korumaktadır. İlk önce meddah yavaşça ve gösterişli bir şekilde "hakk, dostum hakk!" diyor. Bunu derken kurumunun dini kurum olduğunu belirtmiş oluyor. Fakat bu hitapla meddahların koruyucu ruhuna hitap etmenin yerini seyircilere hitapla değiştirmiş oluyor. Bundan sonra eğlenceli "mizah" veya şaka, kurnaz Rum hakkında hikâyeye anlatılıyor. Şüphesiz amaç aynıdır. Seyircileri eğlendirmek, meraklandırmak ve asıl anlatıya hazırlanmaktır. Böylece tempo da hızlanmaktadır.

Gazete okuyanlar, oyun oynayanlar işlerini bırakıyorlar ve bütün dikkatini meddaha veriyorlar. Ama eğer seyircilerin arasından konuşanlar veya oynayanlar olursa meddah onlara durumun farkında olmaları için seslenir ve bu durumda gelirinin az olabileceğini hatırlatır.

Meddah Aşkî yarı eğitilmiş bir insandı. Ancak onun formülleri, edebiyat ve sanat bilgisi güçlüydü. Bunları çok önceden beri ezberlediği her şeyinden görebiliyoruz. O tekerleme gibi duyurur:⁴⁸

Suhenperdaz-î gülzar-î belyagat,

Letaifgöy-î meydan-î zarafet.

Bu abd-î kemterin-î bizat,

Eder geçmiş zamanlardan hikayat,

Garaz efsane arz etmek değildir:

Çıkar bir kıssadan bir dersi ibret.

Çevri:

(İşte karşısında gariban kulunuz; cahil, çok konuşan, söz ustası, akıllı şakacı eski zamandan kalan hikâyeleri anlatıyor. Amaç – ciddidir. Size masal anlatacak değilim. Ama her birinden binlerce ders çıkarılabilir).

Meddahların düşünceleri seyircileri kendi etkileri altında bırakıyordu. Bunun için Aşkî'nin öğrencisi ona yardım ediyordu. Bu durumda meddahlık

⁴⁸Ben bu makaledeki Doğu Osmanlıca metni Kiril alfabesi ile veriyorum. Bunu yapmamın nedeni matbu şeklini zorlamamak ve hatasının az olması içindir.

kurumu da devam ediyordu. Şimdi ise usta çırak ilişkisi kaybolmuş durumdadır. Çünkü meddahlara olan talep düşmüştür⁴⁹.

Meddah kalkıp seyircilerin arasından para toplarken yerine çırağı Fındık Hafız kısa esprileriyle seyircileri oyalardı⁵⁰.

Bazen Aşkî Efendi'nin yanında çalgı çalan müzisyen bulunurdu. Anlatırken müzisyen çalar, meddah oynar. Oynarken sandalyeyi eline alır ve odada dolaşır. Bu dans modern dansı yansıtır, ayrıca hem İstanbul'da hem de Anadolu'da toplumsal dansları oluşturmuştur. Melodik sözlere göre daha eskidir. Çünkü sözler değişiyor, melodi aynı kalıyor. Örneğin, hareketli sözlerin yerini ağır sözler almış. Aşkî Efendi sopaya milli bayrağı takıyor ve seyirciler gürültülü bir şekilde Mustafa Kemal Paşa adını karşılıyorlar ve uğurluyorlardı.

Meddahlar, taşralı Türkler ve Türkiye'deki Ermeniler, Yunanlar, Yahudiler vb. ile ilgili hikâyeleri de anlatıyorlar ve bunlar için ayrı ayrı şarkıları vardır. Seyirciler de onları gözlerinde canlandırıyorlardı.

Mimik ve müzik kısmı - Aşkî'nin güçlü yönüydü. Bu onun mesleğidir. Burada o kendinin orijinal profesyonel yeteneğini göstermektedir.

Aşkî, gösterilerini seyircilerin seviyesine göre hem yükseltebilir, hem de düşürebiliyordu. Ama konuları aynıydı. Sadece bazen ufak tefek yenilikler katardı. Seyirciler bir bey hakkındaki hikâyeyi sesli gülüşlerle dinliyorlardı. Bu hikâye şöyledir: güvenlik görevlisi bir beyi köprünün yanında durdurup eşeği için iki para, kendisi için bir para istedi. Ben eşekten büyük değil miyim diye kızan bey ters döndü. Aşkî repertuarının zengin olduğunu övünerek anlatıyordu. (125büyük hikâye ve 500 kısa hikâye). Seans öncesinde o defterini çıkarır ve kendine lazım olanları dikkatle seçerdi. Ama benim bildiğim kadarıyla, Aşkî Efendi önceden de duyduklarımı tekrar ediyordu. Aşkî'nin hikâyeleri ikinci plana düşüyor ve repertuarları kısalıyordu.

İki yıl sonra (1928 yılında yazın) ben yine İstanbul'da Aşkî'yi bulmuştum ve Sirkeci semtinde yine üç kere dinlemiştim. Ama ben bu hikâyeleri dinlemekten bıkmış mıydım yoksa bu mesleğin ünü eskisi gibi kalmamış mıydı?

⁴⁹Çırağın ustasına olan sevgisi fazla olmuyor. Ama ustası bir yerden döndüğünde milletin önünde saygıyla onun ellerinden öper ve elma uzatır.

⁵⁰O, meddahlara bakar, Sadece Aşkî'nin değil Sürüri'nin de seanslarında bulunur ve onların repertuarlarını tekrar ederdi. Ama ondan bir de tramvaya ilk binen yaşlı kadın ile ilgili hikâye dinlemiştim. Savaş zamanında Anadolu'dan asker toplarken Fındık Hafız Anadolu şivesi ile konuşuyordu ve savaşla ilgili konuları anlatıyordu. Fındık Hafız hakkında başka nedenle de yazacağım.

Aşkî hep aynıydı ve sıkıcıydı. Eski gelenekler hakkında anlatılan formüller kalmamıştı. O kahvehanedeki gürültüyü durdurmak için sopasıyla masaya vuruyordu. Seyirciler de artık ilgilenmiyorlar, geliri de azalmıştı. Bundan dolayı da Aşkî akşamı canlandıran müzisyenden vazgeçmek zorunda kalmıştı.

Konuları sıkıcı, bazen de konular anlamsız boş konuşma veya hepsi eski hikâyeler idi (Arap ve iki sihirbaz Fars hakkında)⁵¹.

1926 yılında iki kere meslek stajı çok olan meddah Süruri'nin seanslarında buldum⁵². O kendi seviyesini ve önemini korumak istiyordu. Sesi zayıftı, bu onun eksikliğiydi. Bu eksikliğini o hikâyelerini yenileyerek anlatarak tamamlıyordu. Onun bu yöntemi "Bin Bir Gece" masallarındaki gibiydi. O anlattığı hikâyeyi durdurur ve ara verir. Aradan sonra önceki kaldığı hikâyeye devam etmiyor, araya kısa ve yeni bir hikâye eklerdi. Bu ise Süruri'nin edebiyat bilgisinin iyi olduğunu gösteriyordu. Seyirciler de onun kitabı hakkında duymuşlardır. Meddah Süruri de eserlerinin matbu şeklini tanıtmak istiyordu. Süruri uygun bir zamanda Hüseyin Rahmi'nin halk bilimine zengin olan romanını da anlatmak istediğini söylemişti.

Burada bir meddahın yazabileceği de anlaşılmaktadır. Böylece halk arasından çıkan meddah, halkın hayatında olup biten olayları alır ve kendi sanatını beslerdi. Bazı iyi şartlar meddahı yükseltiyor ve o seyirciyi 5, 10, 20 kuruşa eğlendiren anlatıcı değil de, tanınan bir yazar olurdu. Çünkü onun yazıları sokak gazetelerinin baskısını çoğaltıyordu. II. Abdulhamid zamanında yaşayan eleştirmen, fıkraların toplamının ve mizahların yazarı Hilmi de önceden meddahtı⁵³.

Süruri önceden hocaların (din adamlarının) cahilliğini konu ederek insanları güldürüyordu. Hatta İslam dinini bile eleştiriyordu.

Meddahların da daimi dinleyicileri olmuştur. Onlar meddahı dinlemekle kalmıyorlardı. Aynı zamanda istek konuları da belirtiyorlardı. Şimdi de hatırlıyorum, Aşkî Efendi geç kaldığından dolayı, dinleyicilere ne anlatması

⁵¹Aşkî'nin repertuarını anlatabilmek için (yayımlanmış bazı) kurnaz hizmetçi ile ilgili konuya değineceğim. Kurnaz hizmetçi kadından intikam almak için kadının evine hizmetçi kadın olarak çalışmaya başlar (bkz. J. Nicolaides, Conteslicencieux de Constantinople, Kleinbronn, [s. A.], pp. 5-10); bkz. Benim "Osmanlı Masallarının Kaynakları" - "JivayaStarina", 1912, s. 545. (Bu ciltte, s. 314 - 324.) "Cumhuriyet" gazetesinde Aşkî ile ilgili makale vardı, 30. III. 1925; Gazetede Aşkî eski meddahlar Burunsuz, Ahmet, Adcem Ali'yi anlatmıştır.

⁵²Ben onu 1905 yılında dinlemiştim. (bkz. "Etnografiçeskoe obozrenie", 1905, №: 2-3)

⁵³Bkz. "Etnografiçeskoe obozrenie", 1905, 1905, №: 2-3.

gerektiğini sormuştu. Ama dinleyiciler ilk önce memnuniyetsizliklerini belirtmişlerdi, sonra da meddaha konu seçiminde yardımcı olmuşlardı. Süruri seansının ikinci yarısında seyircilerin taleplerinden dolayı hikâyeyi tekrar edeceğini duyurmuştu (hikâye cahil Yahudi ile ilgiliydi. İşte bu Yahudi yeni camide, caminin lavabosunda boş yer aramıştı)⁵⁴.

Aşkî ve Süruri İstanbul'da tanınan meddahlardı. Yazın Süruri taşraya turneye çıkardı. Önceden Aşkî de turneye çıkardı. Ancak şuan yaşlandığından dolayı İstanbul dışına çıkmıyor. Bir de Ali Sırmakeş isimli meddah vardı. Kırk yaşlarındaydı. Bu komedi yeteneğini ilkokuldayken öğrenmiş. Alı Sırmakeş için seyirci önüne çıkmak ek iş idi. Sonradan 1908 yılında Türkiye'de anayasanın yeniden düzeltilmesinden sonra o aniden halk tiyatrosunda "ortaoyunu" oynamış ve profesyonel anlatıcı olmuştur⁵⁵. Ankara'da turnuvada meddah Edib vardı. Bir de meddah Tahsin vardı. Ama bunları dinleme fırsatım olmadı. Ancak bunlar çağdaş meddahlar ile ilgili genel bilgilerimi değiştirmez.

Şimdi de eskisi gibi meddahları törenlere ve bayramlarda davet ederlerdi. Ve bir keresinde (1926'da) okulda sünnet töreninde bir sürü anlatıcı dinledim. Aşkî sahneye çıktığında dinleyiciler tarafından gürültülü bir şekilde karşılanmıştı. Çünkü Aşkî onların eski sevdiği meddahlarıydı. Sonra da genç bir meddah çıktığında ustası Aşkî'ya övgüler yağdırmıştı.

Bazen tiyatrolarda meddahların yarışması düzenlenir ve seyirciler tarafından değerlendirilirdi. Aşkî'nin öğrencisi Fındık Hafız bana şunları anlatmıştı: "Bir kere birinciliği Süruri almıştı, Aşkî ise üçüncü olmuştu".

Sahneye çıkmaya hak kazanmak için meddahların sınavdan geçmesi gerekirdi. Onlara çeşitli sorular sorulur, onların hazırcevaplığı kontrol edilirdi. Örneğin, dinleyiciler onun anlattığı hikâyelerle alay ederse ve gürültü yaparsa onları durdurabilmesi lazım (Jerar de Nerval'in anlattıklarında doğu insanların taşkınlığı, duygusallığı ile ilgili söylemiştir). Polisler meddahlara sahneye çıkması için izin verirken, toplum kurallarını koruması gerektiğini talep ederlerdi.

Sonbahar döneminde meddahların seansları seyircilerle dolu geçirdi (yazın daha az olur). Türkiye'de meddahların seyirci sayısı hala çoktur. Çünkü Türkler taklitleri ve komik şakaları severler. Bundan dolayı meddahların her zaman işi olur. Zaman zaman meddahların seanslarına gelen yabancılar da ücreti

⁵⁴ Ben Süruri'den kader ve korsan hakkında hikaye duymuştum (Besk, DieGeschichtevomRaiberund den Herrn Richter, Heidelberg, 1920).

⁵⁵Bkz. "Resimli ay" dergisine, 1926, No: 1, s. 24 – 25, (M. Said'in notları).

yükseltiyorlardı. Ben dinleyici getirdiğimde hem Aşkî hem de Süruri sevinmişlerdi.

Avrupalı seyyahlar çok önceden beri meddahları gözlemlemişlerdir. Meddah Ali Hekim 1736 yılında Fransız elçisi Villnyov'u III. Sultan Ahmet hanımını kurtaran balıkçı⁵⁶ hakkında hikâye anlatarak büyülemişti. Geleceğin Alman feldmareşali Moltke, genç subay 1836 yılında Boğazda meddahları dinlemişti. O zaman, meddahların hikâyelerinde siyasi konuların olduğunu da fark etmiştir. Aynı zamanda meddahlar halkın isteklerini ve şikâyetlerini de konu etmişlerdir⁵⁷. Bazen meddahlar sahneye ara veriyorlardı. Meddahları gözlemleyen Büyük - A. Mordtman 1855 yılında Bursa'da bir meddahı görmüş ve İstanbul'da meddahların kaybolduğunu söylemiş⁵⁸.

Sadece Osmanlı döneminde değil, sonradan Kırım'da da meddahlar vardı. V. V. Grigorev: "Bu meddahları dinlemek Ayvazovskiy için bir zevkti" demişti⁵⁹.

Ben bunları bazen kısa bazen de ayrıntılı anlattım:

1. Meddahların anlatımında Türkiye'de yaşayan çeşitli milletlerin konuşma tarzlarını mimiklerle taklit etmek önemli olmuştur (XVII. yüzyılda Evliya Çelebi de meddahlar hakkında bilgi vermiştir).

2. Hikâyelerini Allah'tan bahsederek veya eski Sultanı överek başlamışlardır⁶⁰.

3. İçerik değişmiştir. Önceden dinleyiciler "Bin Bir Geceyi"⁶¹ "Hümayun Nameyi"⁶² Solomon Hakkında Hikâyeleri⁶³ – fantastik veya sihirli

⁵⁶Mery, Constantinople et la MerNoire, Paris, 1855, pp. 333 – 3434; Rusçası "Civopisnihoçerkah Konstantinopplya" eserinde verilmiştir. SPb., 1855, s. 21 – 27.

⁵⁷N. Moltke, Briefeüber Zustandeund Begebenheiten in der Türkei, Berlin, 1893, S. 64.

⁵⁸A. D. Mordtmann, Anatolien, Hannover, 1925, S. 301.

⁵⁹"Rus şiirlerinin Türkçeye çevrilmesi" - "Bereg", 1880, No: 107; bkz. A. Umanets, Tarihi Hikayeler, Sevastopol, 1887, s. 15, 38, 39. V. H. Kondaraki'nin folklor kaynaklarında ("Kırım'ın Çeşitli Tarifi". XIII bölüm, s. 121 – 122) meddahın hayatı korunmaktadır (engelli ve çirkin karısından kurtulmak için kocası kayınpederine bir sürü çingene göndermiş).

⁶⁰İ. N. Berezin (İ. N. Berezin İstanbul'da Ramazan – "Ruskiyvestnik", 1856, s. 689), meddahın yeni Türkiye'ye karşı çıkması ve yeni hükümete karşı eski Sultanları övgüsünü yazıyordu.

⁶¹Ch. Pertusier, Promenadespittoresgues dans Constantinople, vol. III, Paris, 1815, pp. 264 – 265. (Pertüzye'nin ifadesi XIX yüzyılın başlarına aittir, ama onlar çok kısa ve inandırıcı değildir).

⁶²İ. Berezin, İstanbul'da Ramazan, s. 689.

⁶³"Gerard de Nepval", c. II, pp. 231 – 340.

masalları⁶⁴ sık sık duymak istiyorlardı. Şimdi ise kurnaz hizmetçi, zalim hanım vb. ile ilgili hikâyeleri duymak istiyorlardı⁶⁵.

4. Meddahlar bazen kitaplardan okuduklarını tekrar ederek ya da anlatarak, kendileri de bir şeyler katarak anlatıyorlardı (örneğin, İ. N. Berezin'in en iyi meddahlardan biri hakkında söyledikleri). Ama sanatına çok eskiden beri gelen motiflere uydurarak yani şartlı anlamak gerekirdi.

5. Hayat temposunun zorlaştığı, konuların hacminde de görünmektedir. Meddah her gün sakin ortamda elit dinleyicileri toplayıp uzun hikâyeleri anlatıyordu ve devamını ertesi güne yani sonraki seansa⁶⁶ bırakıyordu (örneğin, Jerar de Nerval, Sav Şehzadesi ve Solomon hakkındaki uzun hikâyeyi iki hafta dinlemişti)⁶⁷. Şimdi ise uzun süren eğlenceler yaşamını yitirmiş durumdadır, her akşam anlatılan hikâyenin sonuna geliniyor. Meddah seansını kısa hikâyeler anlatarak başlıyor ve seyircilerin toplanmasını da bu şekilde bekliyor.

6. Seyirciler önceki gibiydiler. Dinleyiciler arasında her boydan vardı ve gürültülü kavgaya dönüşebilecek durumlar da oluyordu. Çünkü sinirli dinleyiciler onların milli benlikleri ile alay ettiğini düşünüyorlardı.

7. XIX. yüzyılın ortasında kurulan meddahların derneği tamamen dağılmış durumdadır. Bu sadece İstanbul'da olmamış her yerde olmuştur. Ama Jerar de Nerval'a, meddahların lideri⁶⁸ kiralanan meddah anlatmaya başladığı hikâyenin sonuna kadar anlattığını söylemiştir. İ. N. Berezin meddahın چراغının seyircileri dolaşarak para topladığını görmüştür. Şimdi ise her meddah kendi başına hareket etmektedir.

Kısa zamanda yaşamını yitirecek denilen, XIX. yüzyılın ortasından beri devam eden bu sanat halk kitesinin edebi – estetik sorunlarını gidermektedir ve daha uzun zaman yaşayabilir.

⁶⁴ Konuların birinde ("cehennem ruhuyla" evlenmiş silahşor ile ilgili), Almandan "Civopisnihoçerkah Konstantinopolya" eserinde s. 62 -78 açıkça anlatılmıştır.

⁶⁵Nasreddin'in fıkralarında fabl bulunmaktadır (bkz. benim "Civoy Starine" s. 156, fıkra uyarı No: 404 eleştirim).

⁶⁶İ. Berezin, İstanbul'da Ramazan, s. 690.

⁶⁷Meddahların seansları 1,5 saat devam ediyordu ve meddah birden fazla kahvehanede çıkıyordu. Şimdi bu düzen belli değildir.

⁶⁸Onun bu khahssideen diyen yanlış kelimesini anlamıyorum, s.342 – 343: J. P. B. D'Aubignosc("La TurguieNouvelle", vol, II, Paris, 1839, pp. 259 – 262), 1799 yılında meddahı gözlemlerken, bu meslek onlara genetik olduğu anlatılmaktadır. bununla o meddahların geleneğini ve mektebini belirtmiş olabilir.